

*HOMO UNPLUGGED**

Milyonlarca yıl önce dünyamız tropikal bir cenneti andırıyordu. Ağırlıklı olarak yağmur ormanlarından oluşan florası, mevsimsel olmaktan uzak sayılacak denli sabit bir seyir izleyen iklimiyle yerküre hiçbir yerde buz barındırmayacak ölçüde sıcak olma eğilimindeydi. O dönem örneğin Britanya adasının koşulları Malezya ormanlarından pek de farklı değildi. Primatlar, filler, domuzlar, kemirgenler, denizatları ve denizayları, yunus balıkları ve balinalar, yarasalar ve modern kuşların en büyük türleri ve birçok bitki familyası bu dönemde ortaya çıktı (Gribbin & Gribbin, 2005).

Saadet ebedi sürmedi; 40 ile 30 milyon yıl öncesinden itibaren giderek soğuma eğilimine giren gezegenimizin jeolojik ve iklimsel koşullarında yaklaşık 10 milyon yıl kadar önce önemli değişiklikler meydana geldi: sıcak suların kutup bölgelerine akışını engelleyen ve dolayısıyla kutupların donmasına yol açan coğrafi değişiklikler sonucunda (buzularası dönem adı verilen) kısa süreli ılık zaman dilimleriyle kesintiye uğrayan uzun bir buzul çağına girildi.

Belki pek farkında değiliz ama aslında bizler bir hayli zamandır dondurucu soğuklara ılık bir mola vermiş buzul çağını yaşıyoruz. Tarımın gelişmesi, kentlerin kurulması, yazının ve matematiğin bulunması, kısacası insanlık tarihinin neredeyse tamamı havaların gayet iyi seyrettiği bir zaman diliminde gerçekleşti, ancak bu vicdanlı dönem sürgit devam etmeyecek gibi, zira daha evvelki buzularası dönemler 8 bin yıl sürmüşken içinde bulunduğumuz dönem 11 bininci yıldönümünü çoktan geride bıraktı bile! (Bryson, 2003)

*

İçinde bulunduğumuz buzul çağının nedenleri arasında sıklıkla Himalayaların yükselişi ve Panama kıstağının oluşumu gösterilir; Himalayaların hava akımlarının, Panama kıstağının ise okyanus akıntılarının seyrini bozduğu ileri sürülür. Bir zamanlar ada olan Hindistan son 45 milyon yıldır Asya kara kütesinin içine doğru 2 bin km sokularak yalnızca Himalayaları değil arkasındaki Tibet platosunu da yükseltti. Varsayımına göre yükselen coğrafya havayı serinletmekle kalmadı, rüzgârları olağan istikametinden saptırıp Kuzey Amerika'ya doğru esmelerine yol açarak bu bölgenin uzun süreli soğuklara maruz kalmasına neden oldu.

Sonrasında yaklaşık 10 milyon yıl önce denizden yükselerek Kuzey ve Güney Amerika arasındaki boşluğu kapatan Panama kıstağı, Pasifikle Atlantik Okyanusu arasındaki ılıklaştırıcı su akıntılarının dolaşımını bozmak suretiyle dünyanın en az yarısının yağış kalıplarını değiştirdi (Bryson, 2003). Sıcak suların kutup bölgelerine akışının kesilmesi ve iklimin soğumasıyla beraber okyanus suları buzullaşarak Güney Kutbu'na birikti; Antarktika tümüyle buzullarla kaplandı.

Zamanla güneydeki buzullar kuzeye de yayılmaya başladı ve giderek Alaska'yı, Kuzey Amerika'yı ve Kuzey Avrupa'yı kapladı. Tüm bu gelişmeler su kütlelerinin donmasına ve deniz seviyelerinin alçalmasına neden oldu. Öyle ki, deniz seviyelerindeki alçalmanın o sıralar 150 metreden daha fazla olduğu hesaplanmıştır. Akdeniz'in suyu neredeyse tamamıyla

çekildi, kıtaları birbirine bağlayan yeni kara parçaları ortaya çıktı; Avrupa'yı Afrika'ya, Asya'yı Amerika'ya ve Britanya adasını Avrupa'ya bağlayan kara köprüleri oluştu (Woods & Grant, 2004).

*

Şimdi, dikkatimizi Afrika kıtasına çevirelim; zira tam bu sıralarda Afrika'da insanın evrimleşmesine imkân tanıyacak koşullar oluşmaktadır. Kıtanın doğu kısmında iki büyük tektonik levhanın giderek birbirinden uzaklaşması sonucu yer kabuğu Kızıldeniz'den günümüzün Etiyopya, Kenya ve Tanzanya'sından geçip Mozambik'e doğru bir hat halinde yarıldı. Etiyopya ve Kenya'da toprakların kabarmasıyla oluşan 3000 metreyi aşkın yükseklikteki geniş dağlık alanların yanı sıra alttaki levhaların çökmesiyle kuzeyden güneye doğru 6 bin km boyunca uzanan, Tanganika gölünde 4 bin metrelik derinliğe ulaşan, bazı kenarları yükselip dik bir duvar (Ruwenzori) oluşturan *Büyük Rift Vadisi* (The Great Rift Valley) oluştu.

Söz konusu tektonik gelişmeler bölgenin topografyasını değiştirmekle kalmadı, iklimini de altüst etti. Batıdan doğuya doğru seyreden hava akışını bozan büyük yükseltiler doğuda kalan toprakları yağış alanının dışında bırakarak ormanları beslenme kaynaklarından yoksun bıraktı. Yağmurlar duvarın batı yakasını ıslatmaya devam etti ancak doğu kesiminde yağış miktarı gün geçtikçe azaldı. Bu yakada paleobotanikçilerin doğruladığı gibi yağmur ormanlarının kapladığı alan azaldı, bitki örtüsü değişime uğradı. Sıcaklığın tüm yıl aynı derecelerde seyrettiği tropik cangıl, iklimin zaman içinde mevsimsel hale gelmesi ve nispeten kuraklaşmasıyla beraber gerilemeye başladı; tropik cangıl "adaları" artık otlaklarla ve daha açık ağaçlık alanlarla çevriliydi. Önceleri yoğun tropik ormanlardan oluşan tekdüze bir yaşam alanı giderek çeşitlendi ve birbirinden çok farklı yeni yaşam alanları ortaya çıktı (Lewin, 1993).

Doğu Yakasının Hikâyesi

Fransız antropolog Yves Coppens (1994) Doğu-Batı duvarının insanlarla insansı maymunların birbirlerinden ayrı olarak evrilmesinde büyük önem taşıdığına inanmaktadır:

"Aynı atadan gelen insan ve insansı maymun toplulukları koşulların etkisiyle ayrıldılar. Bu ortak ataların batıdaki torunları yaşama uyarlanmalarını nemli, ağaçlık ortamlarda sürdürdüler; bunlar insansı maymunlardır. Aynı ortak ataların doğudaki torunlarıysa açık bir çevredeki yeni yaşamlarına uyarlanmak için yepyeni bir repertuar yarattılar: bunlar insanlardır."

Coppens bu senaryoya "*Doğu Yakasının Hikâyesi*" adını veriyor. Kırılma hattının batısında kalanlar ağaçlardaki yaşamlarını sürdürür ancak doğusunda "mahsur" kalanlar önce savan sonra step ortamıyla karşılaşır. Hemen hemen tümüyle yeni ve daha açık alanlardan oluşan bu yeni yaşam alanları evrimleşme açısından son derece elverişli bir ortam oluşturmuş,

ilk insansuların ormanda yaşayan, iki ayakla yürüyebilen bir tür insanı maymunı atadan evrimleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

İnsanın evrim çizgisi 7 milyon yıl içinde, dik yürüyen ancak beyin hacimleri günümüz modern iri kuyuksuz maymunlarından pek de büyük olmayan çeşitli “*Australopithecus*” türlerinden zamanla iri beyinli homo cinsine doğru yol almış, yaklaşık 50 bin yıl öncesine gelindiğinde bedensel, zihinsel ve ruhsal anlamda günümüz insanına, yani “*Homo sapiens*”e, ulaşmıştır (Reeves, de Rosnay, Coppens, Simonnet, 2003).

Aslına bakılırsa insanın nasıl insanlaştığı halen hararetle tartışılan bir konu, ancak şurası kesin ki, insanlaşma süreci evrimin ezberini bozan istisnai bir yol izlemiştir. Doğa tarihinde belki de ilk kez evrim, insanı biçimlendirirken, o güne dek uygulayageldiği stratejiden çok farklı bir yöntem izlemiştir.

Evrım İnsanda Yeni Bir Strateji Deniyor!

Evrım en temelde canlılığın sürdürülmesi lehinde çalışan doğal bir mekanizmadır; bu haliyle -deyim yerindeyse- “yaşamsever” bir güdülenmeye sahiptir. Değişen evresel koşullar sonucunda doğayla arasındaki yaşamsal ahengi yitirmiş, içinde yaşadığı çevreye biyolojik olarak yabancılaşmış, dolayısıyla canlılığı tehlikeye düşmüş varlığın tekrar söz konusu ahengi yakalaması için imdada koşar. Sonuç elbette her zaman başarılı olmaz, bilakis canlılık tarihinde soyu tükenen türlere bakarsak sonucu tam bir hezimet bile saymak mümkün. Ancak te yandan gezeğimiz üzerindeki muazzam yaşam çeşitliğini ve evrende, belki de, biricik olan yaşam olgusunun hala devam ediyor olmasını dikkate alırsak, evet mutlak bir galibiyet olmasa da, en azından “şerefli bir mağlubiyet”ten söz etmek gerek.

Alışıldık evrim sürecinde verili habitat (yaşam alanı) dhilinde içgüdüleri tatmine taşıyacak biyolojik özellikler “doğal seleksiyon” mekanizması aracılığıyla gelişir. Hayvan, bu sayede, içinde bulunduğu habitatta yaşamda kalmasını temin edecek donanım ve becerileri kazanırken içgüdüleri tatmine taşıyacak organik donanımla içinde yaşadığı habitat arasında içkin bir bağ da meydana gelmiş olur. Başarılı bir evrim süreci sonunda organizma yeni oluşan çevreye uyumunu sağlayacak biçimde dönüşmek suretiyle doğayla arasındaki ahengi tekrar yakalar ve canlılığını (bazen yeni bir türe dönüşmüş olarak) sürdürmeyi başarır. *Bu işleviyle evrimi organizmayla dünyası arasındaki “yabancılaşmayı” gideren, organizmayı dünyasına tekrardan aşına kılan bir süreç olarak tanımlamak mümkün.*

İnsanlaşma aşamasına gelene dek evrim, canlı organizma ile içinde yaşadığı evre arasındaki örtüşmeyi ağırlıklı olarak genetik mekanizmalar aracılığıyla sağlama yoluna gitmekteydi. Canlılığın devamı için evrim tarafından kullanılan klasik bir yöntem olan “genetik determinizm” canlıya yaşamda kalması için içsel ve dışsal uyarılara uygun, genetik olarak belirlenmiş hazır donanım ve tepki/davranış kalıpları sunar. Uyarınları nötralize edecek özellikler çevresel koşullara uygun olarak yapılır. Evrimleşerek, değişen koşullar karşısında canlılığını devam ettirmeyi başarmış organizma, içinde bulunduğu çevreye uygun

genetik özellikler geliştirebildiği için hayatta kalabilmiştir. Ancak öte yandan genetik determinizmin önemli bir dezavantajına işaret etmeli; hâlihazırdaki bedensel donanım ve/veya tepki/davranış kalıplarına uygun düşmeyen farklı uyaran koşulları ortaya çıktığında tümünden işlevsizleşir ve organizmanın yaşamı tehlikeye girer. Dolayısıyla bedensel donanım ve tepki/davranış kalıplarında genetik determinizmin belirleyiciliği ne denli baskınsa, canlının tepki biçimleri o denli katı ve esneklikten yoksun, tepki seçenekleri o denli sınırlı ve uyum sağlayacağı yaşam alanı da o denli dardır.

Evrım tarihini dikkatli bir gözle incelediğimizde evrimin, ilginç bir şekilde, genetik determinizme karşı çevresel determinizmi giderek daha kuvvetle kayırdığını; sınırlı uyaranlara genetik olarak tayin edilmiş sınırlı tepki ve/veya davranışlarla karşılık veren, yaşam alanları kısıtlı canlı türlerinden ziyade, içsel ve dışsal uyaranları tespit edip söz konusu uyaranlara uygun tepki ve davranış biçimleri geliştirebilen; artık “bilinç” diye adlandırabileceğimiz önemli bir yetiye sahip, genetik kazanımlarının yanı sıra öğrenme becerisi de gösteren, tepki tarzlarını çeşitlendirmek suretiyle doğadaki uyaran çeşitliliğine daha geniş yelpazede yanıt verebilen ve böylece daha geniş bir yaşam alanında tutunabilen yeni canlı türleri ortaya çıkarma eğiliminde olduğunu fark ederiz.

Örneğin insan türünün de mensup olduğu primat cinsinin evrimini ele alalım. Arkaik primatlarda davranış kalıpları öğrenmeden çok genetik mekanizmaların doğrudan kontrolü altındaydı; söz konusu hayvanların yaşamları ağırlıklı olarak doğuştan belirlenmiş ve belirli uyaranlara yanıt olarak ortaya çıkmış, deneyimlerle hemen hiç değişmeyen davranış kalıpları tarafından yönetilmekteydi. Arkaik primatların zihinsel yapısının, davranışları sevk ve idare eden, spesifik uyaranlara karşı son derece özelleşmiş bilgiler içeren bir dizi modülden oluştuğu varsayılmaktadır. Primat evrimi çizgisinde modern primatlara doğru yaklaşıldığında, teknik ifadeyle, “özelleşmiş akılsallık” tipinden (yani uyaranlara verdikleri davranışsal tepkilerin beyinlerinde doğuştan var olduğu bir durumdan) bilişsel mekanizmaların deneyimler yoluyla öğrenmeyi sağladığı “genelleşmiş türdeki akılsallığa” geçişi gözlemekteyiz. Biyolog-antropolog Katherine Milton bu genelleşmiş zekâ için evrimsel seçilimci baskının primat grubunun yararlandığı ağaçsı bitki kaynaklarının mekânsal ve geçici düzensizliği olduğunu savunuyor (Mithen, 1999). Öyle görünüyor ki, yaşam alanında uyaran çeşitliliğine bağlı olarak belirsizlik ve olasılık arttıkça, doğa organizmaya genetik olarak belirlenmiş hazır tepki/davranış kalıpları sunma kapasitesinde artık daha ileri gidemeyeceği bir sınıra dayanıyor ve nihayet genetik determinize kıyasla öğrenme ve bilinç ön plana çıkıyor.

Davranışları belirlemede “determinizme karşı olasılık stratejisi”nin giderek ağırlık kazanması beynin evriminde somut yansımaları bulur. Primatlar, genellikle, diğer memelilerle kıyaslandığında vücut boyutlarına oranla daha büyük hacimli beyinlere sahip hayvanlardır. Davranışlarında genetik determinizmin yanı sıra öğrenme becerisinin de geliştiği hayvan türlerinde, birbiriyle ilişki olacak biçimde, beyin hacmi artmış ve beynin genetik kodlaması nispeten azalmıştır. Keza, evrim merdiveninden yukarılara doğru çıkıldıkça

organizmaların canlılığı sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları donanım ve beceriler içindeki genetik determinizmin payı giderek azalmış, nihayet insan evriminde asgariye inmiştir. Böylelikle, uzun süreden beri evrimsel mekanizmanın diğer türler üzerinde sınırlı ölçüde ve temkinlilik içinde denediği yöntem insanda artık en radikal haline ulaşmış olur. Nitekim diğer hayvanların evriminde “doğal seleksiyon” mekanizması, verili habitatın koşullarına uygun organizmanın şekillenmesi lehinde işlerken, insanda ağırlıklı olarak, giderek artan beyin hacmine koşut biçimde, yaratıcı-sembolik düşüncenin gelişimini desteklemiştir. Keza, insan evrimindeki en dikkat çekici ve insanlaşmayı en çok belirleyen süreç beynin evrimi olmuştur. *Ortalama 1350 cc'lik hacmiyle aynı vücut ağırlığına sahip bir hayvanın beyninden üç kat daha büyük olan insan beyninin özellikle frontal kısmının genetik olarak programlanmamış olması insanın içsel ve dışsal uyaranlara geniş yelpazede ve mümkün davranış olasılıklarını çoğaltmaya imkân tanıyacak esneklikte tepki vermesini sağlar.*

İnsanda içgüdülere tabi organik özelliklerin olmaması (ya da yetersiz olması), içgüdüsel uyaranları nötralize edecek beceri ve donanımın beden dışında “kültür” biçiminde imal edilmesi; dolayısıyla organizmaya içsel değil dışsal olması, genetik-organik değil de sentetik olması insanı genetik determinizmin kaskacından kurtarıp içsel ve dışsal uyaranlara mümkün en iyi tepkiyi yaratıcılığıyla oluşturma özgürlüğünü sağlamıştır. Hayatla baş edebilmenin bu yaratıcı yolu, insana çevresini ve topyekûn hayatı kendi lehine dönüştürme imkânı tanımak suretiyle, içinde yaşadığı koşulların kısıtlayıcılığından özerkleşmesini, değişen koşullara muazzam bir esneklikle uyum sağlamasını mümkün kılmaktadır (Kızıltan, 2011). Peki, ama bu kazanımların bedeli yok mu?

Kör Saatçi ve Mutsuz Bilinç

İngiliz evrimsel biyolog Richard Dawkins evrim sürecini kör bir saatçiye benzetmiş, benzetmenin ilhamını da 18.yy ilahiyatçısı William Paley'in tanrının varlığını kanıtlamak üzere giriştiği savlamada kullandığı saat örneğinden almıştı. Paley doğal dünyanın karmaşıklığını saatin karmaşıklığı ile kıyaslıyor, nasıl ki saati imal eden biri varsa, şaşırtıcı bir düzen içinde aksamadan işleyen doğanın da bir yaratıcısı olması gerektiğini ileri sürüyordu. Dawkins Paley'in saat benzetmesine itiraz etmez, ama eğer doğal yaşamın bir yapıcısı varsa – ki bu evrimdir Dawkins'e göre- bu yapıcı kördür besbelli ki; canlıyı, uzakta ulaşılması arzulanan bir amacı gözeterek şekillendirmez, o anki koşullarda eldeki imkânlarla organizmanın hayatta kalmasını sağlayacak biçimde işlemekle yetinir (Dawkins, 2004).

Kör bir saatçi gibi çalışan evrimsel mekanizma, insanı adım adım yoğurup biçimlendirirken o an varolan koşullarda en iyisini ortaya çıkarmıştır; genetik determinizmle bağlarını iyiden iyiye gevşeten, artık doğanın, evet, belki güvenilir ancak sınırlayıcı da olan genetik desteğine değil, kendi yaratıcılığına dayanarak, deyim yerindeyse, kendi kendini inşa

ederek hayata tutunacak bir türdür söz konusu olan. Ancak kördür bu süreç; ötesini berisini, bu özgürlüğün bedellerini gör(e)mez, umursamaz da, tek arzusu canlıyı hayatta tutabilmektir.

*

Genetik determinizm uyaranları ve tepkileri belirler, sınırlandırır ama öte yandan canlıyı spesifik bir habitata ait kılar. Organizma verili habitatta içgüdüleri nötralize edecek biçimde şekillenir, genetik yapı aracılığıyla çevre ile içgüdüler arasında içsel bir bağ bedene içselleşir; *hayvan doğayı “içeriden bilir”*. Oysa insan içgüdülerini bu dünyada nasıl tatmin edeceğinin bilgisine içkin olarak sahip olmadığından bu dünyayı kendine, kendini de bu dünyaya yabancı hisseder; kendini ve doğayı keşfederek dünyayla arasında bir bağ kurmaya çalışır.

Evrin, insanlaşma denemesinde kültürel nesnelere (uygarlık bir başka deyişle) aracılığıyla hemen her habitatta hayatta kalabilecek bir canlı türü ortaya çıkarmayı başarmış olsa da - bir başka açıdan bakıldığında- kendine ait bir habitata olmayan, kendini hiçbir yere ait hissetmeyen, bu dünyaya yabancı bir tür olmuştur bu. Varoluşçu felsefe ve psikolojide sıklıkla işlenen insanın bu dünyadaki “varoluşsal yabancılığı”, bu dünyaya adeta yabancı bir cisim gibi “fırlatılmışlığı” (Heidegger) aşında onun bu dünyadaki psiko-antropolojik varlık halinden kökenini alır.

İnsanın içgüdüsel yapılanması ile bu dünyanın nesnelere arasında genetik düzeydeki ilişkisizlik, insanın dünyayı kendine yabancı bir mekân olarak yaşantılamasına yol açmakla kalmaz, bu dünyada asla nesnesini bulamayacağı ihtiraslara kapılmasına da yol açar. Arzuladıklarıyla bu dünyanın sundukları arasında bir türlü kapanmayan ıstırap verici mesafenin sıfırlanacağı; bu “eğreti dünya”da şimdiye dek neyi arzuluyor da elde edemiyorsa ona sınırsız biçimde sahip olabileceği, neye gücü yetmiyor da yapamıyorsa artık bir çırpıda yapabileceği bir başka dünya halinin özlemini çeker durur.

Sağlıklı ruhsal gelişim, bir bakıma, insanın bu dünyanın nesnelere (meme, anne, baba, sevgili, idealler ve değerler vb.) bağlanmasını, tatmin edici/libidinal nesne ilişkilerini içselleştirmesini öyküler. *Ancak insan en optimal durumda bile bu dünya ve nesnelere asla yeterince tatmin edici bulmaz; her daim başka bir şeyin, başka bir kimsenin, başka bir yerin ve başka bir zamanın hasretini çekmekten alıkoymaz kendini.* Sanki bu “yaban dünya”da yapıp ettikleri en çok da bu “yaban”cılığı, yurtsuzluğu ortadan kaldırmak içindir; sanki neşesi de ıstırapı da, yaratıcılığı da yıkıcılığı da aynı kökten gelir.

Evet, yaratıcı bir bilinç ama aynı zamanda mutsuz da bir bilinç var orta yerde.

HAKAN KIZILTAN

UZMAN PSİKOLOG

hakan.kiziltan@yahoo.com

KAYNAKÇA

- Bryson, B. (2003). Hemen Her Şeyin Kısa Tarihi, Çev.:Handan Balkara, İstanbul: Boyner Yayınları
- Coppens, Y. (1994).East Side Story: The Origin of Humankind, Scientific American Mayıs 1994 sayısı içinde, s.88-95
- Dawkins, R.(2004). Kör Saatçi, Çev.: Feryal Halatçı, 7.basım, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları
- Gribbin, M., Gribbin, J. (2005). İnsan Olmak, Çev.:Selçuk Gökölük, Ankara: Dost Kitabevi
- Kızıltan, H. (2011). Narsisizm ya da Ruhsallığın Ontolojisi, Doğu Batı içinde, s.55-83, Sayı: 56, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Leakey, R.(1996). İnsanın Kökeni, Çev.:Sinem Gül, İstanbul:Varlık Yayınları
- Lewin, R. (1999). Modern İnsanın Kökeni, Çev.: Nazım Özüaydın, 12.basım, Ankara:Tübitak Popüler Bilim Kitapları
- Mithen, S.(1999). Aklın Tarihöncesi, Çev.: İrem Kutluk, Ankara:Dost Kitabevi
- Reeves, H.,de Rosnay J., Coppens, R., Simonnet, D.(2003). Dünyanın En Güzel Tarihi, Çev.:İsmet Birkan, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Woods, A., Grant, T.(2004). Aklın İsyanı: Marksist Felsefe ve Modern Bilim, Çev.: Ömer Gemici, Ufuk Demirsoy, 3.baskı, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları